

<https://doi.org/10.18485/zivopis.2022.11.11.3>

УДК 373.5:37.091.214(497.113)"1918/1941"
37.091.3::1(497.113)"19"
оригиналан научни рад

ЕТАБЛИРАЊЕ ФИЛОЗОФИЈЕ У ПРВИМ ВОЈВОЂАНСКИМ ГИМНАЗИЈАМА (ТРЕЋИ ДЕО)

Жељко В. Калуђеровић*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Сажетак: Аутор у тексту анализира степен аутономности Новосадске гимназије у креирању сопствених наставних планова и програма, посебно имајући у виду филозофске предмете и теме, током њеног рада од почетка Првог светског рата до прекида активности на почетку Другог светског рата.

Кључне речи: Новосадска гимназија, статус, „Извештаји”, настава филозофије, филозофске теме, заступљеност, период између два светска рата

За време Првог светског рата Новосадска гимназија је, за разлику од Карловачке, била у функцији, иако, очекивано, у отежаним околностима. У току школске 1914/15. и 1915/16. године у њој су само полагагани испити, док је током наредне две школске године (1916/17.¹ и 1917/18.²) одржавана и редовна наста-

*ел. пошта: zeljko.kaludjerovic@ff.uns.ac.rs

¹ У делу „Извештаја” Гимназије за ову школску годину, који носи назив „Наша школа и рат”, пише да код ученика нису забележене појаве „моралне декаденције”, већ „озбиљност и трезвеност у мишљењу” као и „вољно вршење ученичких дужности”. *Извештај о српској православној великој гимназији у Ујвидеку за школску годину 1916-1917* (Ујвидек: Штампарија Ђорђа Ивковића, 1918), 31.

² Говор директора Гимназије Душана Радића, показује да су ред и дисциплина били више нарушавани током последње ратне године у односу на претходну школску годину. Наглашавајући важност васпитања, карактера и морала Радић додаје: „*Наши су ученици необично бујне природе, које у неком реду одржава само страх од извесних дисциплинских последица; но који напослетку за свих осам година школовања у ствари тешко мењају свој карактер, своју »другу*

ва. Школска година је била скраћена, па су због новонасталих околности уведени ванредни семестрални испити. Професорски колегијум је једино за часове Гимнастике увео сажимање градива, а за часове из Латинског и Грчког језика прибегло се смањивању часова односно примењивано је минимално наставно градиво за поменуте предмете. Последња ратна школска година скраћена је по наредби угарског Министарства просвете па је завршена већ 16. јануара 1918. године.³

Ослобођењем Војводине, и њеним уласком у заједничку државу јужнословенских народа крајем 1918. године, почео је нови период у животу и раду Новосадске гимназије. Две школске године (1918/19. и 1919/20.) гимназијске делатности у новим повесним околностима, одвијале су се, барем на први поглед, без значајнијих измена и новина. Гимназија је и даље носила назив „Српска православна велика гимназија”, само што је уместо „у Ујвидеку”, како је стајало током четири ратне године, писало „у Новом Саду”, и била је под руководством Патроната.

Новосадска гимназија била је средња школа класично-хуманистичког смера, па су следствено томе истакнуто место у њеним плановима и програмима имали језички предмети (класични језици, српски језик, српско-хрватско-словеначки језик, немачки језик, мађарски језик, француски језик). Градиво с филозофским предзнаком било је присутно, осим у плановима и програмима филозофских предмета, и у оквиру планова других предмета,⁴

природу«. Извештај о српској православној великој гимназији у Ујвидеку за школску годину 1917-1918 (Ујвидек: Штампарија Ђорђа Ивковића, 1918), 25.

³ У периоду од 1868. до 1918. године матурирало је свега 1150 ученика, што је 7,3% од њиховог укупног броја. Информације о каснијим интересовањима матураната Новосадске гимназије, показују да се од овог броја за студирање филозофије и педагогије (у ширем смислу) определило 8,9% ученика. Марко Цицил и др., *Новосадска гимназија 1810-1985* (Нови Сад: „Будућност”, 1986), 135.

⁴ Школске 1910/11. године, из Српског језика и књижевности у осмом разреду обрађиване су „Његошеве и Прерадовићеве песме филозофске и алегориске садржине”. Те школске године, у рубрици „Свршено наставно градиво” за осми разред за Српски језик наводи се лекција „утицај рационализма и филозофије просвећености”. У „Извештају” за школску 1911/12. годину, у оквиру градива за шести разред из Српског језика, предавани су основни појмови естетике (исти текст понавља се и у програму за школске 1912/13. и 1913/14. годину), док се у елементу писмених задатака из истог предмета за осми разред наводи да су две теме биле филозофске. Чланови друштва ученика „Пре-

нарочито Латинског и Грчког језика.⁵ Потврду овакве констатације најбоље је илустровати анализом доступне грађе и „Извештаја” Новосадске гимназије.

У „Извештају” за школску 1914/15. и 1915/16. годину⁶ наводи се да су ученици у VII разреду из Латинског језика, између осталог, изучавали Цицеронове говоре: *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc), *In Cat. or.* (I 1-13 cc) и *IV* (1-11 cc), док у „Извештају” за првопоменућу школску годину пише да је обрађиван и Цицеронов живот и његова књижевна дела, без детаља о којим делима је реч.⁷ У наставку белешке за школску 1914/15. годину, додаје се да су у курикулуму били заступљени и Вергилијеви песнички радови који су компарирани са Хомеровим стваралаштвом.

Према „Извештају” за школску 1916/17. годину материјал од Цицерона који је изучаван у Гимназији је измењен, па се прецизира да је од његових беседа рађено: 1. *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc), 2. *In Verr. or. IV* (1-8, 12-15, 27-35, 48-60, 67cc). Сличан програм предавања Цицеронових беседа задржан је и у последњој ратној години, школској 1917/18.: 1. *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc), 2. *In Verr. or. IV* (1-8, 12-15, 27-35, 43-67 cc). Међу делима које је наставнички колегијум одредио у овој школској години, као минимално наставно градиво из Латинског језика на пријемним испитима разлике за прелаз у више разреде Гимназије (V-VIII разред), помиње се и Цицеронов говор *de imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc).

пород”, које је основано школске 1912/13. године, у својим излагањима, како се износи, „додиривали” су и филозофске теме. Школске 1913/14. године у седмом разреду једна од тема из Српског језика била је „лирска поезија и филозофија у старој српској књижевности”, док је ученик VII разреда Гимназије Светислав Марић, у оквиру прославе стогодишњице Његошевог рођења, као члан „Препорода” имао излагање под називом „Његошева филозофија”.

⁵ В.: Жељко Калуђеровић, „Етаблирање филозофије у првим војвођанским гимназијама”, *Педагогија* LXXIV, 4 (2019): 439-457.

⁶ Наставно градиво из Српског језика за VI разред и ове школске године, видети фусноту број 4, има одредницу која разматра основне појмове из естетике (као и основа за школску 1916/17., 1918/19., а вероватно и 1919/20. годину).

⁷ У Новосадској гимназији је и током школских година од почетка друге деценије XX века, из Латинског језика предавано градиво које је повезано са Цицероном, његовим животом, делом и беседама, као и делови Тацитових Анала који се тичу Нерона и Сенеке.

Велики оратор и славни римски еkleктичар Цицерон проучаван је и у првој школској години (1918/19.) у новој држави јужних Словена. Једино што се променило је сажимање градива које је ученицима било доступно, наиме у овој години само једна његова беседа била је у школском плану Новосадске гимназије: 1. *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 сс). У последњој школској години (1919/20.) пре подржављења Гимназије, наставно градиво је остало идентично као у претходној години, осим што је додата следећа белешка: „Промена од год. 1918-19 само је у томе, што се латински учило већ у I. разреду и то оно, што прошле године у II. разреду”.⁸

Ученици су у петом разреду Новосадске гимназије школске 1914/15. године из Грчког језика имали лектуру из Хомерове⁹ Одисеје: 1. Скупштина богова (I 1-95), 2. Атина и Телемах (I 96-305) и 3. Одисеј и бура на мору (V 261-493), а из литерарне историје Хомеров живот и анализу епске радње првих пет „песама” Одисеје¹⁰. У шестом разреду обрађивани су други делови Одисеје, посебно IX, XVI и XXIII књига, и истраживана радња и композиција овог чувеног епа. Осим тога, у настави је била заступљена и Херодотова Историја, како њен значај и оцена тако и поједини аспекти самог дела, нпр. релација Креза и Солона (I књига), Аристагора у Спарти и Атини (V књига), битка на Маратонском пољу (VI књига) и битка код Термопила (VII књига). У седмом разреду исте школске године на програму је било тзв. Хомерово питање и анализа садржаја и композиције Илијаде, са освртом на I, VI и XXII књигу. Изучаван је такође и Ксенофонт, односно његове Успомене о Сократу и Анабаса. Из Успомена о Сократу нагласак је био на II и IV књизи, док је из Анабаса апо-строфиран део из III књиге („Ксенофонт ступа на чело војске”). При крају „Специјалне наставне основе” за седми разред стоји

⁸ *Извештај о српској православној великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1919-1920* (Нови Сад: Штампарија „Даничић” деон. друштво у Новом Саду, 1920), 4.

⁹ О Хомеровим антиципацијама неких практичко-филозофских тема детаљније консултовати: *Željko Kaluđerović, Dike i dikaiosyne* (Skopje: Mag-nasken, 2015), 27-53.

¹⁰ У настави из Грчког језика ученици су, током четири школске године пре почетка Првог светског рата, изучавали Хомерову Илијаду и Одисеју, Херодотову Историју, Ксенофонтову Анабасу и Успомене о Сократу, Сократов живот и учење и Платонову Одбрану Сократову и Критон.

део који је насловљен као „Сократова наука”, који на жалост нема додатних појашњења, па се може само нагађати шта су професори Новосадске гимназије предавали својим ученицима у овом сегменту наставе из Грчког језика. Настава из другог класичног језика у осмом разреду Гимназије поново је била базирана на Хомеровој Одисеји. Две од четири анализирани књиге Одисеје већ су рађене у шестом разреду, XVI и XXIII, док су две први пут обрађиване у последњем разреду: I и V. У осмом разреду Гимназије обрађивана је и Платонова Одбрана Сократова pars I (1-24 cc) и део индикативног наслова „Платон и филозофија”.

Гимназије поново је била базирана на Хомеровој Одисеји.¹¹ Две од четири анализирани књиге Одисеје већ су рађене у шестом разреду, XVI и XXIII, док су две први пут обрађиване у последњем разреду: I и V. У осмом разреду Гимназије обрађивана је и Платонова Одбрана Сократова (pars I (1-24 cc) и део индикативног наслова „Платон и филозофија”.

И наредне школске 1915/16. године у петом разреду обрађивани су идентични делови I и V књиге Одисеје, само што је из наслова последњег разматраног одломка изостављен Одисеј, па је остало „Бура на мору”. У шестом разреду Гимназије и даље се радила Одисеја и делови Херодотове Историје, прецизније речено иста места као и претходне школске године. Настава из Грчког језика је у седмом разреду била слична оној из школске 1914/15. године, предавани су, дакле, делови Илијаде и Ксенофонових Успомена о Сократу и Анабасе. Једина разлика је што се из Илијаде осим I, VI и XXII књиге, помиње и тзв. „Штит Ахилов” из XVIII књиге. Такође, не јавља се више ни „Сократова наука” која је била део курикулума претходне школске године. „Наставно градиво” за осми разред Новосадске гимназије у целини је било посвећено Софокловој Антигони и прегледу развитка грчке лирске и драмске поезије.

„Свршено наставно градиво” у школској 1916/17. години из Грчког језика у петом разреду Гимназије није се разликовало од градива из претходне школске године, што значи да је предава-

¹¹ У Додатку „Извештаја” о „Специјалној наставној основи” за ову школску годину, стоји информација да ће се наредне школске 1915/16. године у осмом разреду Гимназије, уместо Хомерове Одисеје, читати партије из Софоклове Антигоне, што је потом и реализовано. *Извештај о српској православној великој гимназији у Ујвдеку за школску годину 1914.-1915.* (Ујвдеку: Штампарија Ђорђа Ивковића, 1916), 35-36.

на Одисеја тј. два сегмента из прве књиге и један из пете књиге Хомеровог епа. У шестом разреду обрађиване су следеће књиге из Одисеје: VI, XI, XVI и XXIII, као и идентичне књиге из Херодотове Историје из две раније школске године: I, V, VI и VII. „Омирова” Илијада је у седмом разреду истраживана посредством следећих књига: I, III, VI, XVI, XVIII и XXIV. Из Ксенофонових Успомена о Сократу пажња је посвећена поглављима „О умерености” (I 5), „Ираклије на раскршћу” (II 1), „Љубав према родитељима” (II 2), „Љубав према браћи” (II 3), „Радити није срамота” (II 7) и „О потреби неговања тела” (III 12), док је из Киропедије разматрано „Васпитање Кирова” (I 2). У последњем разреду Гимназије ученицима је предавана Софоклова Антигона, али и прва два Платонова дијалога Одбрана Сократова (pars. I (1-22), pars III (29-33 сс.) и Критон (1-5, 9-13 сс.).

Школске 1917/18. године „Наставна основа” за пети разред из језика старих Хелена била је слична ранијим годинама, осим што је додат један нови елемент из Одисеје: „Одисеј и Калипса” (V 1-261), уз већ навођена разматрања из I и V књиге. У наредном разреду Гимназије обрађивано градиво из Одисеје личило је на оно из претходне школске године (VI, XI, XVI и XXIII књига), уз два додатка из XIX књиге (203-360, 467-604). Што се Херодота тиче све четири ратне године предавана су иста поглавља из четири књиге његове Историје. Седми разред је био резервисан и ове школске године за Илијаду односно за предавања из делова I, XI, XVI, XVII и XXIV књиге. Ксенофонове Успомене о Сократу излагане су са нагласком на I, II, III и IV књизи, док је из Економа говорено „О честитој жени и мужу” (7, 11. сс.) и „О њиви и сејању” (26-17. сс.). У осмом разреду, осим Антигоне, понављају се и рађени Платонове сократски дијалози са нешто измењеним акцентом на деловима Одбране Сократове (1-33 сс.) и Критона (1-17 сс.). Минимално градиво за лектуру из Грчког језика за ученике од V-VIII разреда наведене школске 1917/18. године, чинили су познати и помињани делови Илијаде (I, VI и XVIII књига), Одисеје (I, V, IX, XVI и XIX књига), Историје (V, VI и VII књига), Успомена о Сократу (II и IV књига), Антигоне (prol. 1-99, ереис. I. 162 222, ереис. II. 441 525, ер. III. 626-725, еход. 1261-1353) и Одбране Сократове („Старе клевете” (1-10 сс.) и „Зашто Сократ не кида са својим начином живота” (17-19 сс.).

Прве школске године после Првог светског рата (1918/19.), настава из Грчког језика у петом разреду Гимназије редукована

је на два момента из I и V књиге Одисеје, док су у шестом разреду рађени одломци из још три књиге истог епа (VI, XI и XVI). Осим делова Одисеје у шестом разреду су поново излагани пасуси из Херодотове Историје, овај пут у нешто другачијој верзији. По први пут су разматрана поглавља „О вери и обичајима Персијанаца” (I 131-138), „Обичаји Египћана” (II 35-36, 77-78, 85-88) и „Краљеви као градитељи пирамида” (II 124, 125, 127, 129, 134, 136). У седмом разреду из Илијаде је такође смањен и измењен обим градива, те је усредсређеност предавача била на I, III и XVIII књизи. Што се тиче Ксенофонових Успомена о Сократу и Киропедије, из првог списка ученицима Гимназије представљени су делови I и II књиге а из другог списка део I књиге. У осмом разреду и даље је предавана Софоклова Антигона, али и Платонова Апологија („Сократова одбрана пред судом”, сс. 1-10, 29-33).

Као што је већ наведено, промена „Наставног градива” није било у школској 1919/20. години (осим детаља везаних за наставу Латинског језика) у односу на претходну школску годину, па је обрађивано градиво и из Грчког језика сасвим могуће остало идентично.¹²

Подаци за „Филозофску пропедевтику” су током ових школских година били прилично штурни. На пример, школске 1914/15. године, за 10. предмет (Филозофску пропедеутику) у осмом разреду Гимназије, једино што је наведено је да ће се изучавати основи психологије и логике.¹³ Таква скромна информација стајала је у „Извештајима” Новосадске гимназије и наредне две школске године (1915/16. и 1916/17.). Школске 1917/18. године није било никаквих података о томе шта је ђацима предавано из јединог филозофског предмета у осмом разреду Гимназије. Наредне школске 1918/19. године, у седмом разреду је поред назива предмета („Филозоф. пропедевтика”)¹⁴

¹² Почетком школске 1919/20. године основано је у Новосадској гимназији омладинско друштво „Напредак”, чији је задатак био да унапређује: „Књижев-но, етичко, естетско, друштвено и национално васпитање гимн. омладине”. Извештај о српској православној великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1919-1920 (Нови Сад: Штампарија „Даничић” деон. друштво у Новом Саду, 1920), 9.

¹³ Нешто другачије формулације су у „Извештајима” за школске 1910/11., 1911/12., 1912/13. и 1913/14. годину, где поред истоветног назива предмета пише: „Значај филозофске пропедевтике; елементи психологије и логике”.

¹⁴ У овом „Извештају” имплицира се несугласје у називу филозофског пред-

једноставно писало „Логика”, док је у осмом разреду стајало „Психологија”, што је вероватно био распоред и за следећу школску годину (1919/20.).

Литература која је коришћена разматраних школских година (од 1914/15. до 1919/20.), показује да је филозофска димензија у школовању ученика Новосадске гимназије била прилично заступљена. Неке од школских књига из Латинског језика које су биле у употреби у разматраном периоду су: S. Köpöcsy, Cicer. Orat. de imp. Gn. Pompei et pro Archia poeta, S. Köpöcsy, Ciceronis in Cat. orat. IV, J. S. Simon, Szemelvények Platonból, G. Zsámboki, Cicer. Orat. de imp. Gn. Pomp., G. Zsámboki, Ciceronis in Verr. orat. IV. Од уџбеника који су били обавезни у петом и шестом разреду Новосадске гимназије за школске 1914/15., 1915/16., 1916/17. и 1917/18. годину, два, у овом контексту, заслужују да се помену: Реторика и Поетика, чији су аутори Барта (J. Bartha) и Пронаи (A. Prónai). Почевши од школске 1914/15. године, у осмом разреду је употребљавана Логика по Рабијер-Вормсу и Психологија по Рафу.¹⁵ Такав списак литературе стајао је у „Извештајима” Гимназије и наредне две школске године (1915/16. и 1916/17.), док је школске 1917/18. године у употреби била књига од G. Kornis, A pszihologia és logika elemei. За школске 1918/19. и 1919/20. годину нема података о коришћеним уџбеницима из Филозофске пропедеутике.

мета, које није једино у разматраном периоду између два светска рата, односно дилема да ли се он зове „Филозофија” или „Филозофска пропедевтика”. Наиме, у „Свршеном наставном градиву” и у „Седмичном броју наст. часова у шк. год. 1918/19” предмет је именован као „Филозофска пропедевтика”, док у списку „Професорске колегије” пише да је професор Милан А. Јовановић предавао те године „Филозофију”. У подацима за наредну школску годину (1919/20.) информације су непотпуне, па постоји дилема да ли има сличне контрадикције у називу филозофског предмета. У „Извештају” за ову годину написано је да промене наставног градива већине предмета, па и јединог филозофског предмета, није било у односу на претходну годину. Експлицитно је, пре тога, наведено да је Петроније Сланкаменац предавао „Филозофију” у VII и VIII разреду. Остаје дилема да ли би у недостајућим детаљима о „Свршеном наставном градиву” и у „Седмичном броју наст. часова у шк. год. 1919/20”, такође писало „Филозофска пропедевтика” или не (следећи аналогију аутор је ближи становишту да би се појавила идентична некомпатибилност назива).

¹⁵ Школске 1910/11. и 1911/12. године у „Извештајима” стоји следеће: „Логика за средње школе по Рабијеру и Вормсу од Мил. Шевића”, „Елементи психологије по Рафу од дра Ст. Окановића”.

Указом Министарства просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 27. августа 1920. године, Новосадска гимназија је подржављена и добила је назив „Државна мушка гимназија у Новом Саду”.¹⁶ У одлуци Министарског савета стајало је „да се у интересу јединства наставе у васпитању и административним пословима школски и просветни закони који данас важе у Србији и Црној Гори распростиру и на народне, средње и стручне школе и остале просветне установе у Бачкој, Банату и Барањи”,¹⁷ другачије речено, школе су морале да имају државни карактер.

Васа Стајић бележи да је тада, извршивши своју историјску мисију због које је била и основана, гимназија Саве Вуковића и Павла Јосифа Шафарика престала да постоји.¹⁸ Осим тога, Гимназија је битно изменила карактер поставши реалном гимназијом уместо дотадашње класичне гимназије. Чин подржављења Новосадске гимназије Стајић није спорио, штавише сматрао га је природном последицом историјских промена које су наступиле после Првог светског рата, али је приговарао начину извршења односно нетактичности Министарства просвете приликом реализације самог акта превођења Гимназије у државни статус. Органи нове државе јужних Словена нису о подржављењу обавестили ни управу Гимназије ни њен Патронат, већ само Просветни одсек за Банат, Бачку и Барању, а нису, по Стајићевом мишљењу, ни одали признање Гимназији за дотадашњи стогодишњи рад „на подизању културе у нашем народу”.¹⁹

Од 1920. године, школа је радила на основу наставног плана и програма као јединственог педагошког документа за образовно-васпитне институције гимназијског типа, који је доносило Министарство просвете тадашње државе.²⁰ Гимназија је и по-

¹⁶ Одређени подаци о деловању Гимназије у периоду између 1918. и 1941. године парафразирани су и/или преузети из: Željko Kaluđerović, "Philosophy in the Oldest Vojvodina's Grammar Schools", *Pannoniana* II, I-II (2018): 105-125.

¹⁷ Федор Никић, *Неколико питања из наше просветне и школске политике у Војводини* (Нови Сад: Штампарија Јовановић и Богданов, 1929), 3.

¹⁸ Васа Стајић, *Српска православна велика гимназија у Новом Саду* (Нови Сад: Матица српска, 1949), 410.

¹⁹ Ibid.

²⁰ У књизи Новосадска гимназија наводи се да је наставни план и програм из Историје после уједињења темељно измењен, у смислу да је историја јужнословенских народа, први пут у дугогодишњој повести Гимназије, стављена у средиште изучавања. Аутори књиге сматрају да је настава из овог предмета

сле Првог светског рата задржала профил који је уобличен у XIX веку са доминантним хуманистичким наставним предметима. По ауторима књиге Новосадска гимназија, измена званичног назива школе 1930. године, када је Гимназија постала реална гимназија тј. „Мушка реална гимназија у Новом Саду”, није суштаствено ништа променило у релацији између хуманистичких и егзактних предмета, „јер је хуманиора и даље задржала супериоран положај”.²¹

Доминација хуманиоре у наставним плановима и програмима Новосадске гимназије не значи да, нарочито са подржављењем школе, није било покушаја нарушавања ове столетне тенденције. Најбоља илустрација ове тврдње су настале крупне промене у плану и програму у погледу наставе класичних језика. Настава из Латинског језика је, уз ретке изузетке, ограничена на последња четири разреда гимназије а настава из Грчког језика је, осим током две школске године, била потпуно укинута. У таквим околностима дела значајних античких писаца нису могла да се изучавају у целости нити у значајнијем обиму, као што је раније био случај, него само у одломцима појединих антологија или одговарајућим изборима.

Крајем двадесетих година учињен је покушај да се обнови традиција; тачније школске 1928/29. године²² почела је настава

задржала и једно дотадашње, по њима не баш афирмативно, суштинско обележје: „Заснованост на идеалистичким филозофским концепцијама”. Цицмил и др., *Новосадска гимназија 1810-1985*, 173.

²¹ Ibid., 164. Упркос тешким материјалним и другим условима, Гимназија је већ половином двадесетих година прошлог века, поред наставе, свестрано разгранала и друге разноврсне делатности у којима су професори хуманистичких предмета били веома ангажовани (између два светска рата у Новосадској гимназији радило је 150 професора и наставника, од којих су њих 18 били доктори наука, што илуструје да је квалификациона структура наставног кадра била на завидном нивоу). Држана су предавања о великим европским (Сјенкјевич) и нашим писцима (Нушић, Његош, Змај), познатим светским личностима (Махатма Ганди), излагања „О соколској мисли у српској књижевности” и „О моралном васпитању Соколства”, о стварању заједничке државе, прослављан је Француски школски дан и државни празник Ћирила и Методија, одржаване су бројне представе и концерти. Све ово указује да су ваннаставне делатности, у којима су професори хуманистичких предмета били веома ангажовани, знатно проширивале духовне хоризонте тадашњих ученика Новосадске гимназије.

²² Према извештају изасланика Министарства просвете од 25.6.1928. године, у иначе развијеном педагошком животу Новосадске гимназије, мало пажње се

у првом разреду класичног одељења, што је требало да буде „почетак стварања једне паралелне хуманистичке гимназије”. То је представљало својеврсну победу присталица класичног образовања, која је прослављена свечаношћу у јануару 1929. године.²³ Професор Александар Замуровић је у свом говору подсетио на раније предаваче у Гимназији који су ширили класични и хуманистички дух, али и на њене ученике који су проносили славу школе на познатим универзитетима тога доба. Иако је Замуровић изјавио да верује да ће обновљена гимназија бити достојна оне старе и да ће заблистати истим сјајем, то се, ипак, није догодило. Три године касније тј. школске 1932/33. године, класично одељење првог разреда Гимназије није обновљено. У сачуваној гимназијској документацији нема података који би указали на разлоге неуспелог покушаја ревитализовања старе гимназије.

Успостављање тзв. шестојануарске диктатуре 1929. године осетило се и у делатности Новосадске гимназије, не само у социјално-политичкој сфери, него и у њеној свакодневной васпитно-образовној пракси.²⁴ С обзиром да је у то време заступана теза

поклањало методичким проблемима. Изасланик Иван Ђаја је Наставничком савету Гимназије предложио да у настави примени неку врсту колоквијума, да би ученици били увежбани и боље припремљени за систематско и логичко изражавање знања које су научили у школи. Из доступних података може се закључити да је Савет помно саслушао изаслаников вредан пажње предлог, али није регистровано да је нешто предузето у његовој реализацији.

²³ Посебан значај за постизање васпитних задатака Гимназије имале су светосавске беседе, које су одржаване сваке године, нарочито у периоду од 1874. до 1914. године (прва беседа после Првог светског рата одржана је фебруара 1920. године). Захваљујући беседама ученици су имали, како бележи Ваца Пушибрк: „Моралне користи, јер их оне подстрекавају ... на пристојније понашање, на развијање финијег укуса и уопште на прибављање врлина, које се у целом свету траже од сваког изображеног и интелигентног човека”. У програму ових својеврсних школских приредби учествовали су професори (својим излагањима о темама из области наука, уметности и филозофије) и ученици (школски хор и други наступи појединаца). У говорима су навођени и основни задаци васпитно-образовног процеса у Гимназији, који су се диференцирали у три правца: припрема младих људи за универзитет, полагање основе здравља будуће интелигенције и заснивање морала образовањем карактера.

²⁴ Током 1929. године донета су четири системска закона из области просвете и образовања: „Закон о средњим школама”, „Закон о учитељским школама”, „Закон о уџбеницима народне, грађанске, учитељске и средње школе” и „Закон о народним школама”.

о аполитичности школе, школски органи су настојали да спрече јавне иступе и активности ученика, плашећи се могућих нежељених последица.²⁵ Сигурно је, стога, да им се није допадало појачано ангажовање левичарски оријентисаних ученика у различитим школским удружењима (нпр. књижевно-уметничком удружењу „Јован Јовановић Змај”), као ни реферати ученика о противречностима у постојећем школском систему (рецимо између наставе Веронауке и Биологије). Интересантно је да је баш у то време школска библиотека набавила два дела Карла Маркса (Капитал и Беда филозофије), што вероватно није пука коинциденција.

Намера да се поново оживи српска православна велика гимназија са својом старом аутономијом, под руководством некадашњег Патроната, спроведена је у дело у последњој години четврте деценије XX века. На основу решења тадашњег министра просвете Антона Корошеца, септембра 1939. године обновљена је стара српска православна гимназија новосадска, која је требала бити гимназија класичног типа. Корошецу је, по Стајићу, било јасно да ревитализована гимназија у новој држави не може имати ону улогу и значај који је имала у Аустроугарској монархији, већ да ће имати готово искључиво „вероисповедни, православни карактер”.²⁶ Стара српска православна гимназија новосадска почела је са радом школске 1939/40. године. Исте године отворен је само први разред а идуће школске године и други разред. Због почетка Другог светског рата процес није довршен и Новосадска гимназија се није у потпуности вратила својим класичним коренима.

Први „Извештај”, после оног за школску 1919/20. годину, који је био доступан аутору овог рада, је „Извештај” за школску 1924/25. годину, али на жалост у њему, као ни у „Извештајима” за године до последње разматране школске 1939/40., није било никаквих информација о обрађиваном градиву из Латинског језика.

Детаљном анализом документације пронађене су информације за само две школске године (1934/35. и 1935/36.), у којима

²⁵ Колико се руководство Гимназије трудило да буде ревносно у извршењу ових инструкција, можда најбоље говори забрана Наставничког савета ученицима да играју фудбал и да посећују утакмице. Разлог који се наводи за овакву забрану, према записнику Савета од 12.5.1930. године, је могућност склапања познанства са: „Врло разноликим елементима, па чак и са друштвеним талогом, које на њих несумњиво рђаво утиче”.

²⁶ Стајић, *Српска православна велика гимназија у Новом Саду*, 412.

се наводе „Писмене радње” из Латинског језика у Гимназији. Један од писмених задатака ученика шестог разреда Гимназије, школске 1934/35. године, био је превод са латинског језика неименованих Сократових изрека. У осмом разреду исте школске године било је и неколико тема везаних за Цицерона и Сенеку (Ciceronis Oration, in Cat. I 11, 1-10, Cic: Pro Archia 10, Cic: De senect. 20; Seneca: De divitibus). Наредне школске 1935/36. године, писмени задаци из Латинског језика који имају филозофске теме или ауторе били су заступљени само у осмом разреду. У ствари, реч је о једном аутору, Цицерону, и његовим делима: In Catilinam Oratio с. 4, Pro Archia poeta oratio с. 7, Laelius de amicitia с. 9, De senectute с. 32, као и преводима са латинског на српски језик: Cic. Pro Arch. 8 (Slava Arnejeva) i Cic. De amic. 6 (O vredn. prijat.).

Неки писмени радови из других језика који су предавани у Гимназији потврђују њену снажну хуманистичку оријентацију, па и прожетост тема завидном филозофском нотом.²⁷ На писменим задацима из Немачког језика, ученици завршног разреда Гимназије су школске 1929/30. године осим Гетеа, Шилера, Лесинга и Хајнеа, имали за тему и одломак из Шопенхауеровог (A. Schopenhauer) дела Паранезе и максиме (Aus den Paränesen). Следеће школске 1930/31. године,²⁸ једна од писмених радњи из Немачког језика у осмом разреду Гимназије, била је везана за другог познатог филозофа кога је духовно обликовала Шопенхауерова филозофија, за Ничеа (F. Nietzsche). Осма тема те године односила се на његову књигу Тако је говорио Заратустра, прецизније речено на дванаесто поглавље првог дела ове књиге „О мушицама у чаршији” (Von den Fliegen des Marktes).

Писмени задатак на „накнадном и поновном Вишем течајном испиту” из Немачког језика школске 1931/32. године ти-

²⁷ Школске 1933/34. године задаци за ђаке из Српско-хрватско-словеначког језика у Гимназији били су повезани и са следећим темама: „На којим етичким основама треба да почивају односи међу народима?” (VII разред), „Образложите једно своје начело” (VII разред), „Зашто се жели светски мир” (VI разред). Наредне школске године (1934/35.) међу темама биле су и: „Да ли је рад уживање или терет” (VI разред), „Шта сматрам правом срећом у животу?” (VIII разред). В.: Цицил и др., *Новосадска гимназија 1810-1985*, 167.

²⁸ У „Извештају” за ову школску годину стоји податак да су 12. јуна Новосадску гимназију посетили студенти филозофије из Братиславе.

цао се Дилтаја (W. Dilthey), мислиоца који је на Шлајермахеровом мисаоном трагу покушао да повеже филозофију живота и херменеутику. Ученици су за тему имали Фридриха Великог као писца и мислиоца (Friedrich der Grosse als Schriftsteller und Denker), који је, посредством пруске Академије наука и уметности, поставио фундаменте пруској традицији филозофског промишљања државе и историје. Школске 1933/34. године превод Шопенхауера је била писмена обавеза из Немачког језика за ученике осмог разреда Гимназије. Назив теме је био „Наше поступање према другима” (Unser Verhalten gegen andere). Други припремни задатак за виши течајни испит из Немачког језика школске 1934/35. године, за ученике осмог разреда, био је овога пута повезан са Кантом (I. Kant) и његовим делом О лепом и узвишеном (Das Erhabene und das Schöne).

Из Француског језика, школске 1933/34. године, ученици осмог разреда су имали задатак да преведу на српски језик једно Русоово (J. J. Rousseau) писмо (Lettre de Rousseau à sa nourrice). Исте школске године, у последњем разреду Гимназије, ђаци су као први матурски задатак требали да преведу Паскалове (B. Pascal) Мисли (Les pensées) на српски језик.

Истакнута личност доба просветитељства и главни уредник чувене Енциклопедије Дидро (D. Diderot), школске 1934/35. године био је два пута поменут међу темама на писменим задацима у Новосадској гимназији. Већ у шестом разреду једна тема је била везана за поимање здравог разума (Il faut avoir du bon sens), док је у осмом разреду задатак ученика био превод са француског на српскохрватски језик његовог дела Рамоов синовац (Le neveu de Rameau). Осим Дидроа, те године, теме су при крају школовања гимназијских ђака биле у релацији са Паскалом, Русоовим духом и преводом са српскохрватског на француски језик његових Исповести (Les Confessions), те истоветним преводом Волтера (Voltaire) тј. његовог дела Прича доброг Брамана (Histoire d'un bon bramin, 1759).

Током две школске године (1930/31. и 1931/32.) заступљености наставе из Грчког језика након подржављења, у „Извештајима” Новосадске гимназије не налазе се никакве информације о градиву које је предавано.

Идентична ситуација је уочена када је настава из Филозофије и/или Филозофске пропедеутике у питању. Ни један једини

податак о обрађиваним темама није пронађен у шеснаест истраживаних гимназијских „Извештаја”.²⁹

На основу листе коришћених уџбеника, може се, ипак, претпоставити да је школске 1929/30. године ђацима Гимназије пређавана Психологија и Логика под окриљем „Филозофске пропедевтике”, што је пракса која се одржала и школске 1930/31. и 1931/32. године.

Школске 1932/33. године ученицима је у VII разреду држана настава из Психологије, док им је у оба последња разреда Гимназије представљена Логика.

Наредне школске године (1933/34.), једина књига која је била употребљавана у настави је Логика, што наводи на закључак да је адекватан био и садржај предавања из филозофског предмета у Гимназији.

Логика и Основи психологије су у „Мушкој реалној гимназији Краља Александра I у Новом Саду”, школске 1934/35., 1935/36., 1936/37. и 1937/38. године, чинили саставни део наставе из Филозофије и/или Филозофске пропедеутике.

У последње три школске године (1938/39., 1939/40. и 1940/41.) дошло је до делимичне измене назива коришћених уџбеника из Филозофске пропедеутике, па су ђаци тих година имали предавања из Логике и Психологије.

Од школске 1926/27. године у „Извештајима” Новосадске гимназије почињу да се евидентирају књиге које су купљене или добијене на поклон,³⁰ а од школске 1929/30. године да се набрајају уџбеници који су употребљавани у појединим разредима из одговарајућих предмета. Избор књига које су коришћене у настави из Латинског језика у Гимназији (од VI до VIII разреда), почевши од школске 1929/30. године, је следећи: В. Периновић, Избор из рим. класика (I и II део, 2. издање); Б. Магарашевић, *Liber Latinus* I-IV. Уџбеници из групе филозофских предмета који су у разли-

²⁹ У „Извештају” за школску 1924/25. годину може се пронаћи податак о активности друштва за „хигијенску и етичку културу”, али без посебних спецификација о „етичкој култури”.

³⁰ Приликом обележавања јубилеја 125 година од оснивања Гимназије, међу књигама које су добијене на поклон, наглашава се: „*И енглеско издање Бошковићеве Теорије природне филозофије на латинском и енглеском из 1922 године*”. *Споменица и Извештај за школску годину 1934/35* (Нови Сад: Штампарија Браће Грујића, 1935), XIII.

читим комбинацијама, од краја двадесетих година до почетка Другог светског рата, били употребљавани у Новосадској гимназији су: Б. Лоренц, Психологија; Б. Лоренц, Основи психологије; Б. Лоренц, Психологија за средње школе; Ђ. Арнолд, Логика; Св. Ристић, Логика; Б. Марковић, Логика; Б. Марковић, Психологија.

Оно што додатно ублажава невоље приликом проналажења филозофских тема и идеја у раду Гимназије, током двадесетих и тридесетих година двадесетог века, су и говори и чланци њених професора који су забележени различитим пригодама.

У чланку „О потреби словенске оријентације” аутор пише о „моралним пертубацијама” и ломовима у свим слојевима европског друштва након Првог светског рата.³¹ Он апострофира конкуренцију опречних социјалних, моралних и филозофских идеја у Европи, посебно имајући у виду положај и статус словенских народа. Филозофска основа словенског покрета тражена је у Хердеровом (J. Herder) раду, из чије књиге Идеје за филозофију повести човечанства се цитира следећи део: „Грци, Римљани, Романи и Германи су остарели; долази ред на Словене, који су народ будућности. Грци су донели идеју пластичне лепоте, Римљани идеју државе; Романи и Германи имали су да остваре идеју хришћанства, али је нису испунили, него су је изопачили. Стога је потребан нов принцип, - принцип човечности. Такав тип чисте човечности је Словенин, који ће човечношћу обновити човечанство”.³² Аутор, на Хердеровом трагу, наглашава потребу очувања мира, истиче хуманизам и демократију, али и панславистичку идеју стварања федерације слободних словенских народа.

У „Споменици о педесетој светосавској беседи” професор Милоје Милојевић бележи да је прва дужност „одржати на моралној висини наш народ”. Морал је, по њему, урођена особина једнако као и таленат, али се, ипак, може код појединаца и народа подизати до највиших висина. „Имати морала, бити моралан,” додаје Милојевић, „у исти мах значи бити праведан. Бити праведан и према себи и према другима. А правде има онде где има инстинкта за добро. Зато су морал и добро синоними”.³³

³¹ *Извештај Државне мушке гимназије у Новом Саду за школску годину 1925 – 1926* (Нови Сад: Штампарија Даничић деоничарско друштво, 1926), 42.

³² *Ibid.*, 43.

³³ *Извештај за школску годину 1927/28* (Нови Сад: Велика штампарииа Ђорђе

Једини циљ средњошколске *paideia* он види у постављању опште-културних темеља који су потребни због опстанка „човечанске индивидуе”. У есеју се још истиче неопходност уметничког васпитања младих људи, због тога што уметност развија смисао за лепо у човеку, оплемењује му душу и оспособљава је за добра дела. На Аристотеловом трагу, Милојевић закључује да навикавање на лепе ритмове и мелодије повлачи за собом код омладине и љубав за добре нарави.³⁴

У уводном пасусу текста „Класична настава у гимназији” („Извештај” за школску 1928/29. годину), професор Замуровић подсећа на Ликурга као и на Платонову Државу, односно на важност васпитања младих људи за заснивање тзв. идеалне државе. У наставку рада наглашава се да културна историја старих Грка и Римљана има „апсолутну историску важност”. Замуровић је, као заљубљеник у хеленску историју, сматрао да се она у потпуности разликује од историје других знаменитих народа, и да то није само плод случајности већ резултат надмоћности Грка у односу на остале народе. Надмоћност и висок степен образованости старих Хелена може се уочити нарочито у њиховим уметничким творевинама. Чак и рушевине јавних зграда и храмова Хелена, тврди Замуровић, изазивају дивљење образованог света, док модерни уметници студирају одломке њихових статуа. Аутор подсећа противнике увођења класичних одељења у гимназијску наставу да се духовна моћ Хеладе никада није угасила и да „геније јелинске образованости, кудгод доспе, распростире нову светлост”.³⁵ Замуровић исправно примећује да када су Грци подлегли политички и војно надмоћнијим Римљанима, они су надмоћношћу своје културе подјармили своје победнике. Јасан став који се протеже кроз читаво излагање је да је учење класичних језика стожер целокупне гимназијске наставе, али и да без знања грчког и ла-

Ивковић, 1928-610); *Споменица о педесетој светосавској беседи* (Нови Сад: „Застава” деоничарско друштво за издавање српских књига и новина у Новом Саду, 1928-38), 5-6.

³⁴ Према наставном плану и програму од 1920. године, настава музичког васпитања у средњим школама као да је имала платоновске корене, наиме она се: „Сводила на естетско, етичко и друштвено васпитање ученика”. Цицмил и др., *Новосадска гимназија 1810-1985*, 178.

³⁵ *Извештај за школску годину 1928/29* (Нови Сад: Штампарија уч. ком. др. „Натошевић”, 1929), 45.

тинског језика нема потоњег студирања филозофије, историје, археологије, теологије и права.

Када је обим наставе и њена распоређеност по разредима из анализираних предмета у Новосадској гимназији у питању, ситуација је следећа.³⁶

Латински језик се у току четири године Великог рата предавао у свих осам разреда Гимназије, укупно 39 часова недељно. Предавања су била подељена у три целине: у прва два разреда по шест часова недељно, у наредна три разреда по пет часова недељно, а у последња три разреда по четири часа наставе недељно. Школске 1918/19. године предавања из Латинског језика није било у првом разреду Гимназије, док је у осталих седам разреда настава била уједначена са по четири часа недељно у сваком разреду, односно 28 часова укупно. У току школске 1919/20. године, судећи по „Извештају”, овај језик предаван је поново у свим разредима Гимназије, највероватније по четири часа тј. све заједно 32 часа недељно.

У „Извештајима” након подржављења Гимназије отежано је прецизно утврђивање обима и распореда наставе из релевантних предмета, следствено томе и из Латинског језика. Два су разлога за то. Најпре, аутор овог рада није могао пронаћи „Извештаје” Новосадске гимназије за школску 1920/21., 1921/22., 1922/23. и 1923/24. годину. И друго, у неким „Извештајима” једноставно није било распореда часова па није било могуће утврдити њихов број за поједине предмете, с обзиром да се бележи једино укупни недељни фонд одређеног професора, који је ретко предавао само један предмет.

Материјал који се налази у „Извештају” за школску 1924/25. годину, даје могућност да се утврди да се Латински језик предавао у мањем броју разреда него што је било забележено у претходно доступном „Извештају” за школску 1919/20. годину. Језик старих Латина није предаван у прва три разреда Гимназије тј. предаван је у IV (четири часа недељно), V (четири часа недељно), VI (четири часа недељно), VII (три часа недељно) и VIII (три часа недељно) разреду. За два одељења Va и VIб нема

³⁶ Сама Гимназија је током нешто више од две и по деценије више пута мењала име: „Српска православна велика гимназија у Ујвидеку”, „Српска православна велика гимназија у Новом Саду”, „Државна мушка гимназија у Новом Саду”, „Мушка гимназија у Новом Саду”, „Мушка реална гимназија у Новом Саду” и „Мушка реална гимназија Краља Александра I у Новом Саду”.

никаких допунских информација, осим да су имали предавања из Латинског језика. Ако се закључује по аналогији, онда је број часова у петом разреду био четири часа недељно а у седмом разреду три часа недељно предавања из овог предмета. Наиме, тачно толико часова је било у паралелним одељењима у Гимназији Vб и VIIа. Укупан фонд из Латинског језика је поменути школске године био 18 часова недељно.

Школске 1925/26. године настава из Латинског језика одржавала се у последња четири разреда Гимназије. Професор Петар Летић је једини који је предавао само овај предмет у V, VI, VII и VIII разреду са укупним фондом од 17 часова недељно, без прецизирања колико часова је било у сваком од разреда.

У истим завршним разредима Гимназије Латински језик је предаван и наредне школске 1926/27. године. На основу „Прегледа часова облигатних предмета”, уочава се да је укупан број недељних часова смањен на 14, по четири у V и VI разреду и по три у VII и VIII разреду.

Слично стоје ствари и у распореду за наредну школску 1927/28. годину. Једина разлика је што је број часова наставе из овог класичног језика у V разреду повећан на пет, док је у VI, VII и VIII разреду остао исти као и претходне године. Укупан недељни број часова повећан је ове школске године на 15.

У школској години (1928/29.) обнављања класичних одељења у Гимназији, предавања из Латинског језика уведена су, осим у V, VI, VII и VIII разреду, и у I разреду. Недељни фонд часова порастао је на 20, по пет у I и V разреду, четири у VI разреду и по три у VII и VIII разреду.

Друге школске године (1929/30.) рестаурације класичне гимназије, Латински језик је уведен и у II разреду, па се предавао у I, II, V, VI, VII и VIII разреду. Број недељних часова је варирао од по пет у I, II и V разреду, преко четири у VI разреду, до по три у VII и VIII разреду. Заједно, то је чинило укупно 25 часова недељних предавања из овог предмета у Гимназији.

Следеће школске године (1930/31.) број недељних часова наставе из Латинског језика у Новосадској гимназији порастао је на 28. Једино у IV разреду није било предавања, док је у I и II класичном разреду било по пет часова, у III, V и VI разреду по четири часа, а у VII и VIII разреду по три часа недељног рада професора са ученицима.

Кулминација броја часова и заступљености предавања из Латинског језика након подржављења, десила се у последњој школској години (1931/32.) враћања класичних одељења у Гимназију. Латински се предавао у свим разредима са укупним фондом од 32 часа недељно. У I и II разреду одржавано је по пет часова наставе, у III, IV, V и VI разреду по четири часа а у VII и VIII разреду по три часа наставе недељно из Латинског језика.

Наредних школских година (1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. и 1939/40.), број часова предавања из Латинског језика у Гимназији вратио се на најнижи ниво из школске 1926/27. године, на укупно 14 часова недељно и није се мењао. Идентичан ће бити и распоред наставе из овог предмета, по четири часа недељно у V и VI разреду и по три часа недељно у VII и VIII разреду.

На основу „Списка уџбеника који ће се употребљавати у школској 1940-41 години”, може се само закључити да је те школске године држана настава из Латинског језика у V, VI, VII и VIII разреду Гимназије.

Предавања из Грчког језика у раздобљу од школске 1914/15. до школске 1917/18. године одржавана су од V до VIII разреда Гимназије, са укупним недељним фондом од 16 часова. У сваком од четири завршна разреда „Српске православне велике гимназије у Ујвидеку” било је по четири часа наставе недељно из другог класичног језика.

Укупан број часова наставе из Грчког језика у Гимназији је школске 1918/19. године смањен на 12 недељно, по три часа у V, VI, VII и VIII разреду. Овакав ритам предавања из језика древних Хелена, и по недељном броју и по распореду по разредима, је врло могуће задржан и наредне школске 1919/20. године.

Грчки језик је у Новосадској гимназији након 1920. године предаван, као што је раније у раду наведено, још само у току две школске године (1930/31. и 1931/32.) до почетка Другог светског рата. Прве од две поменуте школске године (1930/31.), настава из овог предмета држала се једино у III разреду класичног одељења и то укупно 4 часа недељно.

Наредне школске године (1931/32.) професори су Грчки језик предавали у III и IV разреду класичних одељења по четири часа недељно, што је представљало све заједно 8 часова недељне наставе из ређе заступљеног класичног језика у настави у Гимназији.

Како стоје ствари са заступљеношћу у настави у Новосадској гимназији јединог филозофског предмета? Обим наставе из Филозофске пропедеутике није трпео измене у периоду од школске 1914/15. до школске 1917/18. године, у поређењу са претходне четири школске године (1910/11., 1911/12., 1912/13. и 1913/14.). Предавања су била искључиво у осмом разреду Гимназије, са укупним фондом од 2 часа недељно.

Школске 1918/19. и 1919/20. године број часова из Филозофске пропедеутике је удвостручен. Наиме, настава из овог предмета се одвијала у VII и VIII разреду Гимназије по два часа недељно, дајући укупно 4 часа недељних предавања из овог предмета.

Филозофија³⁷ је према „Извештају Државне мушке гимназије у Новом Саду” за школску 1924/25. годину, такође, предавана 4 часа недељно, по два часа у VII и VIII разреду.

И наредне школске 1925/26. године предмет се звао Филозофија, али је предаван само у VIII разреду Гимназије, 2 часа недељно.

Следеће три школске године (1926/27., 1927/28. и 1928/29.), настава из „Филозофске пропедевтике” и/или „Филозофије” тј. „Филозофије”³⁸ и даље је одржавана у VIII разреду Гимназије са по 2 часа недељно.

Школске 1929/30. године предмет „Филозофска пропедевтика” био је заступљен такође у VIII разреду Гимназије, као што је и број часова био идентичан као у претходне четири школске године, 2 часа недељно.

³⁷ По први пут у периоду који се разматра у овом раду сам предмет је именован као „Филозофија”.

³⁸ Постоји у „Извештајима” за дванаест школских година (1926/27., 1927/28., 1928/29., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. и 1939/40.) неподударност у имену јединог филозофског предмета који је предаван у Гимназији, која је помињана и у фусноти број 14 овог чланка. У „прегледу часова облигатних предмета” за ове школске године он је назван „Филозофска пропедевтика”, док је у распореду у коме се наводи шта је који професор тада предавао једноставно наведено „Филозофија” или ређе „Филозофија”. У „Извештају” за школску 1930/31. годину, ситуација је још „компликованија”. У распореду часова пише „Филозофска пропедевтика”, док код професора који су држали наставу стоје различите информације. Милан Јаковљевић је те школске године предавао „Филозофију” а Коста Николић, Петар Јакаша и Петар Завртаник „Филозофску пропедевтику”.

У делу „златног периода” увођења класичних одељења у Гимназију (школска 1930/31. и 1931/32. година), и школску годину касније (1932/33.), број часова из Филозофске пропедеутике и/или Филозофије поново је био 4 часа недељно, по два часа у VII и VIII разреду.³⁹

Неколико наредних школских година (1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. и 1939/40.), број часова из Филозофске пропедеутике и/или Филозофије у настави у Гимназији одржаван је на ранијем нивоу од 2 часа недељно предавања у VIII разреду.

Консултујући „Упутство ученицима Мушке реалне гимназије Краља Александра I у Новом Саду за школску годину 1940-41”, утврђено је да је Филозофска пропедевтика, једнако као и претходних седам школских година, излагана ученицима Гимназије у VIII разреду.

Током двадесет шест разматраних година рада Новосадске гимназије десиле су се многе значајне ствари: њено функционисање за време Првог светског рата, промена државног оквира у коме је егзистирала, одлука о подржављењу школе, трансформација Гимназије из класичне у реалну, краткотрајно враћање класичних одељења у систем рада Гимназије, покушај обнављања старе аутономне класичне Гимназије под вођством Патроната. Мењали су се планови и програми, закони, прописи и уредбе, али организација и изведба наставе из Филозофске пропедеутике алиас Филозофије⁴⁰ није аутоматски и доследно пратила све ове мене.

³⁹ У „Извештају” за последњу од три поменуте школске године (1932/33.), може се уочити раскорак у тенденцији броја часова из Филозофске пропедеутике у поређењу са оним из Латинског и Грчког језика. Док је те школске године број часова из Филозофске пропедеутике био на свом максимуму (4 часа недељно), дотле је број часова из Латинског језика драстично смањен у односу на претходну школску 1931/32. годину (са 32 часа на свој минимум од 14 часова недељно). Још радикалнија ситуација је са наставом из Грчког језика у поменутим годинама. Школске 1931/32. године други класични језик предаван је 8 часова недељно, док је наредне школске 1932/33. године настава из овог предмета била укинута.

⁴⁰ Професори овог предмета, који се наводе у двадесет два „Извештаја” Гимназије, били су: Јован Живојновић, Милан А. Јовановић, Душан Радић, Светислав Ј. Марић, Стјепан Вуковић, Коста Николић, Марко Јаковљевић, Светислав Баница, Петар Завртаник, Милан Јаковљевић, Петар А. Јакаша, Павле М. Твртковић, Крешимир Т. Георгијевић, Младен М. Лесковац, Иван Б. Медих, Мирослав Л. Јерков.

Илустрације ради, није једноставно успоставити било какву законитост посматрајући године у којима је филозофски предмет у Гимназији имао највећу присутност у настави. Реч је о два периода, први од школске 1918/19. до 1924/25. године (односно о три истраживана „Извештаја”), и други од школске 1930/31. до 1932/33. године (такође три анализирана „Извештаја”). Током ових шест упоређиваних „Извештаја” десиле су се бројне организационе, политичке, социјалне и кадровске промене, које су понекад драматично утицале на курикулуме других предмета у Гимназији. Иако је Гимназија у тим годинама бивала приватна и државна, са наглашеном религиозном позадином и без ње, класична и реална, реална са класичним одељењима, имала у свом називу префикс „мушка” и била без њега, то нимало није утицало на обим и распоред предавања из Филозофске пропедеутике тј. Филозофије. Штавише, то су године када је стриктно филозофски предмет био најзаступљенији у настави (која је, као што је регистровано, била одржавана у два разреда Гимназије (VII и VIII) са највећим недељним фондом часова (4).

Једнако тако, није могуће доказати зашто је свих осталих двадесет година положај Филозофске пропедеутике и/или Филозофије био незавидан, са фондом од само 2 часа недељно у последњем разреду Гимназије. Овако мала присутност наставе из „краљице наука”, у елаборираној хуманистички настројеној концепцији рада Гимназије⁴¹, у најмању руку је несразмерна са њеним васпитним и образовним значајем. Већој заступљености Филозофске пропедеутике и/или Филозофије у настави у Новосадској гимназији, није помагала ни чињеница да су неки од њених директора (рецимо Бранко Магарашевић) били врсни класични филолози и солидно филозофски образовани људи.⁴²

Коначно, настава из Филозофске пропедеутике и/или Филозофије у Новосадској гимназији имала је особени ритам еволуције, а њено обликовање, мимо свих измена имена овог предмета

⁴¹ Коју добро демонстрира и расподела наставних часова у школској 1936/37. години: „Према којој је хуманистичкој групи предмета припало 128, а егзактној групи предмета 77 и вештинама 30 часова”. Цицимил и др., *Новосадска гимназија 1810-1985*, 164.

⁴² Разлог недовољног броја часова из Филозофске пропедеутике и/или Филозофије није лежао у (не)склоности директора Гимназије, већ у плановима и програмима чије доношење је било у искључивој надлежности стручног органа Министарства просвете.

и дилема око њега, броја часова и разреда у којима је предаван, редоследа или самосталног излагања Логике и Психологије, шеснаест различитих професора и најмање десет коришћених уџбеника у настави, није се подударало односно ретко је коинцидирало са наговештеним и примењеним решењима и одлукама.

Библиографија:

Калуђеровић, Жељко. *Дике и дикаиосуне*. Скопје: Магнаскен, 2015.

Kaluđerović, Željko. "Philosophy in the Oldest Vojvodina's Grammar Schools", *Rannioniana* II, I-II, (2018): 105-125.

Калуђеровић, Жељко. „Етаблирање филозофије у првим војвођанским гимназијама”, *Педагогија* LXXIV, 4 (2019): 439-457.

Наставни план и програм учитељских школа. Београд: Држ. штамп. Краљ. С.Х.С., 1919.

Никић, Федор. *Неколико питања из наше просветне и школске политике у Војводини*. Нови Сад: Штампарија Јовановић и Богданов, 1929.

Поткоњак, Никола. *Образовање учитеља у Срба. Београд-Ужице: Учитељски факултет у Ужицу*, 2006.

Привремени Наставни план и програми за више разреде реалних гимназија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1927.

Програми и методска упутства за рад у средњим школама. Београд: Држ. штамп. Краљевине Југославије, 1936.

Пушибрк, Васа. *Постанак и развитак Српске православне велике гимназије у Новом Саду*. Нови Сад: Матица српска, 1896.

Средњошколски зборник II. Београд: Штампарија „Св. Сава”, 1920.

Стајић, Васа. *Српска православна велика гимназија у Новом Саду*. Нови Сад: Матица српска, 1949.

Упутство ученицима Мушке реалне гимназије Краља Александра I у Новом Саду за школску годину 1940-41. Нови Сад: Штампарија Браће Грујића, 1940.

Уједињена средња школа, Браник. Нови Сад 18. фебр./1. март, 1892, бр. 20.

Цицмил, Марко, Ђорђе Бајић, Живојин Гавриловић, Никола Л. Гаћеша, Младен Лесковац, Стојадин Љубенковић, Живан Милисавац и Богољуб Станковић. *Новосадска гимназија 1810-1985*. Нови Сад: „Будућност”, 1986.

У раду су коришћени „Извештаји” Новосадске гимназије за следеће школске године: 1910/11., 1911/12., 1912/13., 1913/14., 1914/15., 1915/16., 1916/17., 1917/18., 1918/19., 1919/20., 1924/25., 1925/26., 1926/27., 1927/28., 1928/29., 1929/30., 1930/31., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. и 1939/40.

**FOUNDATION OF PHILOSOPHY IN THE FIRST
VOJVODINA'S GRAMMAR SCHOOLS
(PART THREE)**

Željko Lj. Kaluđerović

University of Novi Sad,

Faculty of Philosophy

e-mail: zeljko.kaludjerovic@ff.uns.ac.rs

Summary: The author analyzes the level of Novi Sad Grammar School autonomy in the creation of its own curricula, particularly considering the philosophical subjects and topics, throughout its operation - since the start of the First World War until its activities were interrupted at the beginning of the Second World War. After examining the school "Reports" and other available materials, it was determined that the epoch in question can be segmented into two mutually temporally disjointed periods. The first period consists of two segments (the first one, from the academic year 1918/19 until 1924/25, and the second, from the academic year 1930/31 until 1932/33). During these academic years, Philosophical Propaedeutics and/or Philosophy was mostly present in the class teaching of the Grammar School (taught in the final two grades (VII and VIII), with 4 teaching hours per week). The second time period is also segmented (from the academic 1914/15 to 1917/18, from 1925/26 until 1929/30, and from the academic year 1933/34 to 1939/40). The status of Philosophical Propaedeutics and/or Philosophy in this period was more unenviable than in the previous period, with a load of only 2 teaching hours per week in the VIII grade of Grammar School. For more than two and a half decades of Novi Sad Grammar School work that is under study many important events had occurred: its operation during the First World War, the change of governmental framework in which it existed, the decision on nationalization, the transformation from a classical grammar school into a real grammar school, a short term return to the classical class system into the Grammar school, an attempt to rebuild the old autonomous classical grammar school under the guidance of Patronage. The curricula were changed, as well as the laws, rules and regulations, however the organization and execution of the class teaching of the only philosophical subject did not automatically and consistently followed all of these changes. Moreover, the teaching of Philosophical Propaedeutics and/or Philosophy in Novi Sad Grammar School had a particular rhythm of evolution, and its design, beyond all the changes of the subject's name and all of dilemmas surrounding it, the number of classes and the grades in

which it was taught, the different sequences or individual teaching of just Logic or Psychology, sixteen different teachers and at least ten textbooks used in teaching, did not match or rarely coincided with predicted and applied solutions and decisions.

Key words: Novi Sad Grammar School, status, "Reports", philosophy class teaching, philosophical topics, representation, period between the two world wars